

Gimnazistiškos vieno etnologinio tyrimo patirtys iš arčiau

2019 m. pavasarį Palangoje vykusiame 51-ajame respublikiniame Jaunųjų filologų konkurse drauge su pradedančiaisiais poetais, prozininkais, publicistais, vertėjais, jaunaisiais literatūros, kalbos tyrinėtojais iš įvairių šalies mokyklų dalyvavo ir penkiolika autorių, atsiuntusių savo darbus Tautosakos sekcijai. Toks sekcijos pavadinimas, pagerbiant ir tęsiant tradiciją skatinti moksleivius domėtis senąja bei šiuolaikine sakybine kultūra, yra nekeičiamas nuo konkurso pradžios. Tuo tarpu šiandien moksleivių rašomi darbai iš folkloristikos gerokai prašoka anksčiau šiai disciplinai nubrėžtas ribas. Kitaip tariant, šiandieninei folkloristikai tai gerai pažįstamas tarpdalykinis laukas, kuriame jau ir moksleiviai turi progos susipažinti ne tik su tautosaka, bet ir su kur kas platesniais jos etnologiniais, antropologiniais ir dar kitokiais kontekstais. Todėl ir šiemetinių darbų teminis vaizdas labai margas: nuo dainų sąsiuvinėjų, dienoraščių ar mitologijos iki atskiro žmogaus, šeimos, giminės gyvenimo istorijų ar šiaip atsiminimų patyrinėjimų. Didesnio vertintojų dėmesio pelnė darbai, kuriuose mėginta praskleisti dramatiškai susiklosčiusias Antrojo pasaulinio karo bei pokario žmonių biografijas: Viktorijos Staneikaitės, Vilkaviškio „Aušros“ gimnazijos moksleivės, vadovaujamos mokytojos Rasos Kvirevičienės, darbas „Vilko vaikai – istorija gyvai“, taip pat sovietmečio kolūkių „elitui“ priklausiusių moterų (pirmininkų žmonių) atsiminimus analizavusios Kelmės rajono Kražių Žygimanto Liauksmino gimnazijos moksleivės Gitanos Šaltytės tyrimas, palydėtas mokytojos Emilijos Kvietkuvienės, jau daug metų gebančios sudominti ir paskatinti mokinius dalyvauti šiame konkurse. Gerą įspūdį palieka ir kūrybiškai aprašyti „grynieji“ tautosakos, mitologijos apmąstymai. Iš jų autorių visų pirma minėtinos Vilniaus licėjaus abiturientė Justina Katauskaitė, gvildenusi temą „Laumės moteriškumas ir žmogiškumas“ (vadovė mokytoja Vida Lisauskienė), ir vilkaviškietė Ugnė Rickevičiūtė iš Kybartų Kristijono Donelaičio gimnazijos. Pastaroji, paakinta lituanistės Nijolės Černauskienės, savo aplinkoje surado pagyvenusių žmonių porą, kurių kultūrinės veiklos akiračius (nuo eilėraščių knygelių publikacijų iki kaimo kraštovaizdžio kūrimo) taikliai apibendrina konkursui pristatyto darbo pavadinimas – „Tautosaka ir kūryba – kaip duona kasdieninė“.

Nepaisant šių gerai įvertintų, paminėtų ir nepaminėtų moksleivių konkursinių darbų, šiemet geriausiu buvo pripažintas Modestos Čaplikaitės, Merkinės Vinco Krėvės gimnazijos

(Varėnos r.) abiturientės, tyrimas „Liaudies kosmetika, arba Grožio paieškos Merkinės moterų gyvenimuose“ su paantrašte „Etnologinio tyrimo bandymas“, parengtas ir parašytas bendradarbiaujant su mokytoja Rita Černiauskiene. Kodėl šis darbas pasiūlytas skelbti mūsų moksliniame žurnale, nors lig šiol tokia praktika nebuvo taikyta? Tokį pasirinkimą lėmė net kelios aplinkybės. Svarbiausia jų – paliudyti, kad moksleiviškas amžius nėra kliūtis įgyti pirmiesiems humanitarinių studijų įgūdžiams: kaip teko įsitikinti konkurso metu vykusiame seminare, rengiant šį darbą jo autorei pavyko neblogai išmokti etnologinio tyrimo abėcėlę. Ne mažiau reikšmingi dar du dalykai: gebėjimas tinkamai pasirinkti tyrimo objektą – jaunai merginai natūralu kalbėtis apie moters grožį net su vyriausios kartos atstovėmis – ir tai, kad liaudies kosmetologija kol kas yra palyginti originali, mažai tirta tema. Palankiai skaitytoją nuteikia keliamas gerai apgalvotas ir nesudėtingai pasiekiamas tikslas: nustatyti, kokie grožio puoselėjimo būdai ir priemonės buvo prieinami tarpukario kaimo merginoms, kartu aiškinantis tiek pačių tiriamųjų, tiek kitų ano meto žmonių požiūrį į juos. Su visomis tikslui pasiekti užduotimis darbo autorei pavyko susidoroti; buvo atlikti rimti lauko tyrimai naudojantis profesionalių etnologų sudarytų anketų pagrindu susikurtu klausimynu ir dirbant net su dešimčia pokariu jaunystę praleidusių respondenčių (moksleivių darbuose dažniau pasirenkamas lengvesnis kelias, kai apsiribojama pokalbiais su šeimos nariais, ypač – seneliais ar proseneliais), kruopščiai sutvarkyta gauta medžiaga (visi interviu iššifruoti). Kaip ir kituose konkursui pateikiamuose darbuose, Modestos tyrimą sudaro tiriamoji dalis su panaudotos literatūros sąrašu ir pagrindinis šaltinis – interviu tekstai. Tikimės, kad skaitytojas skelbiamu tekstu domėsis ne tikėdamasis moksleivės atlikto tyrimo rezultatų reikšmingumo, o labiau norėdamas susipažinti su šiuolaikinių gimnazistų, vykdančių įvairius humanitarinio profilio projektus, vienu iš pavyzdžių. Skelbiamas darbas jau yra įtrauktas į Lietuvos tautosakos archyvą (LTR 8173).

Dėkojame žurnalo kalbos redaktorei Danutei Giliasevičienei už moksleivės rašyto skelbiamo tiriamosios dalies teksto kalbos ir stiliaus pataisymą ir pritaikymą spaudai.

Bronė Stundžienė

* * *

Modesta Čaplikaitė – Merkinės Vinco Krėvės gimnazijos abiturientė, šiais metais respublikiniame Jaunųjų filologų konkurse laimėjusi I laipsnio diplomą už geriausią tautosakos tiriamąjį darbą „Liaudies kosmetika, arba Grožio paieškos Merkinės krašto moterų gyvenimuose“. Pati Modesta domisi kosmetika, ketina studijuoti kosmetologiją, todėl man, kaip mokytojai, ir kilo mintis pasiūlyti jai patyrinėti liaudies kosmetiką gimtajame krašte. Pirminė idėja buvo apklausti XX a. ketvirtajame penktajame dešimtmetyje gimusias moteris, užrašyti kuo įdomesnių liaudiškų grožio receptų ir galbūt sudaryti jų rinkinį,

atsižvelgiant į tai, kad tokia medžiaga – taip pat žodinis naratyvas, reikalaujantis išsamaus pačių pateikėjų komentaro.

Bendromis jėgomis sudarėme mūsų tyrimui tinkamą anketą pasiremamos etnologės Astos Venskienės parengtu klausimynu „Veido grožis, higiena ir kosmetika“. Atsirinkome aktualią literatūrą, kuri galėjo praplėsti moksleivės suvokimą apie tyrimo objektą, aiškino-mės, kokie pateikėjų duomenys turėtų būti užfiksuoti. Sutarėme, jog, renkant žinias apie liaudiškąją kosmetiką, šalia įprastinių duomenų apie respondentes (jų gimimo metai, gimimo ir gyvenamoji vieta) gali būti svarbi ir jų tautybė, religinė priklausomybė, išsilavinimas, buvusios darbovietės, taip pat derėtų pasidomėti, kiek laiko moterys jaunystėje gyveno tėvų namuose, kada sukūrė savo šeimą ir panašiai.

Šitaip pasirengusios, 2018 metų balandžio 12 dieną su Modesta aplankėme pirmąsias pateikėjas, gyvenančias Merkinėje. Prasidėjo ilgas ir labai įdomus darbas.

Moksleiviui atliekant lauko tyrimą, ypač kai tai daroma pirmą kartą, mokytojo vaidmuo yra labai svarbus, jo pagalba ypač reikalinga bendravimo su pateikėjais pradžioje. Reikia padėti jaunajam tyrėjui suprasti, kad iš anksto sudarytas klausimynas tėra tik pretekstas pasakotojo tekstui užrašyti, kad taisyklinga bendrine kalba suformuluoti klausimai – tik pokalbio rėmai. Bendraujant su žmonėmis būtina atsitraukti nuo išankstinių formuluočių ir pereiti į šnekamąją kalbą. Kitas svarbus mokinio ir mokytojo bendradarbiavimo ir sutarimo momentas – atidus klausymo mokymasis. Reikia, kad jaunasis tyrėjas suprastų, jog negalima pašnekovo nutraukti, jeigu šis, atsakinėdamas į anketos klausimą, nuklysta į praėjusio gyvenimo detales, iš pirmo žvilgsnio lyg ir nutolusias nuo klausimo esmės. Mokytojas turi ir pats klausinėti pateikėjo, užduoti papildomų klausimų, kad užrašoma informacija būtų kuo tikslesnė ir išsamesnė. Šitaip kartu užrašius bent poros žmonių pasakojimus, moksleiviui bus daug drąsiau vėliau dirbti savarankiškai. Žinoma, nereikia pamiršti ir to, jog tarp užrašytojo ir pateikėjo turi rasti nuoširdus kontaktas; o glaudus ryšys, žinia, užsimegs tik tuo atveju, jei klausinėtojas pasižymės empatija, bus nuoširdus savo pašnekovo atžvilgiu.

Mokytojo ir moksleivio bendradarbiavimas, abipusis supratimas reikalingas ne tik atliekant lauko tyrimą, bet ir tvarkant surinktą medžiagą. Modestos darbo apimtis didelė – 127 puslapiai; bendra garso įrašų trukmė – maždaug penkios valandos. Juos iššifravus susidarė devyniasdešimt puslapių dešimties pateikėjų pasakojimų, daugiau kaip trisdešimt puslapių užėmė tiriamoji darbo dalis. Šios medžiagos sutvarkymas iš jaunosios tyrėjos pareikalavo daug kantrybės, kruopštumo, atidumo, o man teko jai padėti perprasti dzūkiškos tarmės niuansus, pagelbėti tvarkant tekstus.

Reikia pripažinti, jog kaip tik pasirinktos darbo nuostatos bei specifika mudviejų su Modesta sumanymą užrašyti kuo daugiau Merkinės krašto septyniasdešimtmečių ir aštuoniasdešimtmečių moterų naudotų ar tebenaudojamų liaudies kosmetikos grožio receptų natūraliai atvedė prie grožio temos jų gyvenimuose. Apklausus dešimt moterų ir iššifravus surinktą medžiagą paaiškėjo, jog konkrečių, liaudies kosmetologija paremtų grožio receptų užrašyta ne per daugiausia. Mūsų respondentės buvo labiau linkusios dalytis savo gyvenimo

istorijomis, įvairiais pastebėjimais, kurie asociatyviai buvo susiję su jų pačių grožio ir estetikos pojūčiais. Kitaip tariant, turėdamos atraminį klausimyną, nukreipiantį pašnekoves minties apie gražinimąsi link, leidome joms nuklysti ir į prabėgusio gyvenimo apmąstymus, tiesiogiai susijusius su vaizdingame ir turtingame kraštovaizdyje gyvenančių dzūkių grožio pajautomis, dažnokai nuspalvintomis vaikystės, jaunystės atsiminimais apie sunkų karo ir pokario laiką, sovietmečio išbandymus. Taigi akivaizdu, kad mokytojos ir mokinės sukurta liaudies kosmetikos rinkėjo anketa tebuvo pretekstas gimti asmeninės patirties pasakojimams, atspindintiems Merkinės krašto moterų grožio sampratą.

Rita Černiauskienė